

Jukka Paastela (1995): *Valhe ja politiikka. Tutkimus hyveestä ja paheesta yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä*. Gaudeamus, Helsinki. 287 s.

Politiikan tutkimuksen alaan sijoittuvan teoksen tarkoituksena on selvittää, miten valheet palvelevat poliittisen toimijan päämääriä, millaisissa konteksteissa erilaiset valheet esiintyvät ja millaiset poliittiset järjestelmät, olosuhteet ja prosessit ovat omiaan lisäämään tai vähentämään valheellisuutta. Lähestymistapaa luonnehditaan hyve-eettiseksi. Tekijä ajattelee, että poliittinen toiminta toteutuu moraalisaantöjen säätellessä yhteisössä ja että politiikan ja valheen suhteen tarkasteleminen valaisee politiikkaan liitettyjä arvoja ja niiden suhdetta yleensä arvojärjestelmiin. Tutkimusaihe tarjoaa myös luontevan liittymäkohdan politiikan tutkimuksen ja moraalifilosofian välille. Tekijä pitää erityisesti moraalifilosofista deontologia-konsektentiaalisesta -asetelmaa hyödyllisenä poliittisen toiminnan tarkastelunäkökulmana. Käytännössä nämä yleiset huomautukset merkitsevät, että tarkastellessaan erilaisia esimerkkejä valheesta politiikassa tekijä usein kommentoi niitä viittaamalla eettisiin periaatteisiin ja eroteluihin.

Puhe »hyve-eettisestä lähestymistavasta» samoin kuin kirjan ala-otsikkokin saavat lukijan odottamaan, että tarkoituksena on kehittää aiheen yhteydessä myös erityistä moraaliteoreettista politiikan tutkimuksen mallia. Paikoitellen niin tapahtuukin, mutta tässä suhteessa esitys jää luonnosmaiseksi. Painopiste on eri tyyppisten esimerkkien analysissa. Tältä osin kirja on mielestäni helppolukuinen ja kiinnostava kokoelma erilaisista mahdollisista otsikon alle sijoittuvista teemoista. Kun niiden tarkastelujen yhteydessä on pyritty viittaamaan monipuolisesti kirjallisuuteen, ne tarjoavat virkeitä myös yleisemmille politiikan ja moraalien suhteen pohdinnolle.

Jos teoreettiset osat on tarkoitettu pikemminkin mahdollisten lähestymistapojen luonnoksiksi kuin valmiiksi metodologiseksi teoriaksi, huomio kiinnittyy siihen, että tekijä haluaa kuitenkin sitoa esityksensä melko voimakkaisiin teeseihin:

Materialistinen näkemys ihmisluonnon perimmäisestä muuttumattomuudesta toimii suunnannäyttäjänä varsinkin tutkimuksen historiallisissa perspektiiveissä. Tähän liittyy objektivistinen näkemys pysyvistä moraaliarvoista ihmisten viimekätisenä perustana moraalisen oikeellisuuden suhteen. (s. 45).

Itse esityksen kannalta nämä tekijän mukaan teoksen tärkeimpiin filosofisiin lähtökohtiin kuuluvat uskomukset ovat raitaita, joilla ei teoksen rakenteessa ole erityisempää funktiota. Ne eivät mielestäni erityisemmin auta mutta eivät häiritsekään lukijaa. Sama koskee muutamia evoluutioteoreettisia jaksoja. Monia lausumattomia lisäpremissiä olisi pitänyt osoittaa uskottaviksi, jotta ne valaisisivat valheen ja politiikan suhdetta, tai asettaa keskusteltaviksi, jos tarkoituksena on

pohtia erilaisten paradigmojen merkitsevyyttä. Esimerkiksi sivulla 196 todetaan:

Ihmis-, simpanssi- ja paviaaniyhteisöillä on se yhteinen piirre, että poliittiset johtajat ovat tavallisimmin myöhäisessä keski-iässä olevia uroksia. Näin ollen voidaan päätellä, että tämä käyttäytymispiirre ei ole seuraus pelkästään kulttuurisista tekijöistä, vaan evoluutioprosessin aiheuttama.

Lainauksen »päättelmä» herättää erinäisiä kysymyksiä. Tarkoitukseni ei ole ryhtyä käsittelemään niitä eikä muitakaan filosofisempia ongelmia. Oletan, vaikka se mielestäni jää kirjassa hiukan epäselväksi, että tekijän varsinaisena tavoitteena on kartoittaa tutkimusaihetta ja avata uusia sitä koskevia näköaloja tarkastelemalla moraalifilosofisen välineistön avulla mahdollisimman monipuolisesti osittain historiallisia ja osittain moderneja poliittisia esimerkkejä. Esimerkit on jaettu seuraavien yleisotsikkojen alle: tahallinen ilmeinen valhe, sensaatio, skandaali, korruptio, lupaus, kieli, hypokrisia, numerot, järjestelmävälhe, propaganda, organisoitu valhe, itsetetos ja elämisvalhe. Ehkä jotkut otsikot olisi voitu yhdistää – toisaalta ei kovin helposti tule mieleen yleistä teemaa, jota kirjassa ei olisi käsitelty. Se on kirjan pääansio hyvän esitystavan ohella.

Kun käsiteltyjen esimerkkien kirjo ulottuu antiikista nykypäiviin, syntyy helposti erilaisia filologia ja historiallisia ongelmia. Paastela on kuitenkin pyrkinyt huolellisuuteen, mikä tietyksi on kirjan otsikkoakin ajatellen paikallaan. Viitteissä on jonkin verran epätarkkuuksia: esimerkiksi Leibnizin mukaan välttämättömien järjen totuuksien vastakohtat ovat mahdollisia eivätkä mahdollisia (s. 201).

Etiikan historian kannalta olisi voinut odottaa, että tekijä olisi pitänyt kiinnostavampana sitä keskustelua, joka syntyi 1600-luvulla, kun eräät kirjoittajat halusivat liittää moraalisesti moitittavan epätosien väitteiden esittämisen vain tapauksiin, joissa kuulijalla on oikeus tietää totuus. Aihe tosin mainitaan kirjassa. Mutta kun on esitetty, että tällä oikeuksien teoriaan liittyvällä ajateltavalla on ollut suuri vaikutus varsinkin protestanttisen pohjolan ulkopuolella ja että poliittisella valhelehtemisellä sen takia on toisenlainen rooli Euroopan eri maissa, olisi ollut kiinnostava tietää, onko siihen kiinnitetty huomiota politiikan tutkimuksen piirissä. Onko Euroopan unionin sisällä sen tapaisia kulttuuri-eroja, että kun yhdessä perinteessä kasvanut henkilö valittaa, että hänelle on valehdeltu ja että häntä on johdettu harhaan, siihen voidaan vastata, että hänen olisi pitänyt ymmärtää, ettei tilanne ollut sellainen, että hänelle olisi pitänyt puhua totta? Tekijä käsittelee ohimennen myös jesuiittamoraalin ns. probabilistista versiota. Aiheesta on viime vuonna ilmestynyt Ilkka Kantolan kiinnostava väitöskirja *Probability and Moral Uncertainty in Late Medieval and Early Modern Times* (Luther-Agricola Society, Helsinki, 1994). Paastelan kirjallisuusluettelo on tosin jo ennestään liki 600 teosta.

SIMO KNUUTTILA

Paul Preston (1994): *Franco, El caudillo de España*. (Englanninkielisestä alkuteoksesta kääntäneet Teresa Camprodón & Diana Falcón). Grijalbo, Barcelona. 1044 s.

Maailmankuulu englantilainen historioitsija, professori Paul Preston (London School of Economics) on julkaissut reilusti yli tuhatsivuisen elämäkerran *Franco, El caudillo de España* Espanjan edesmenneestä diktaattorista Francisco Francosta (1892–1975). Preston kiersi vuonna 1994 eri puolilla Espanjaa esittelemässä teostaan. Kirjan ilmestymisen myötä järjestettiin lukuisia seminaareja ja keskustelutilaisuuksia, joissa pohdittiin francolaisen diktatuurin luonnetta, syitä sen pitkäaikaisuuteen (1936–1975) ja francolaisuuden perintöä nykyajassa. Samoissa tilaisuuksissa nousi esille useita historiantutkimuksen ja historianfilosofian keskeiskysymyksiä kuten yksilön (johtajan) rooli historian kulkua muovaavana tekijänä.

Preston kertoo aloittaneensa Franco-elämäkerran kirjoittamisen 1980-luvun alussa sen erityisen vasemmistolaisille tutkijoille stereotyyppisen näkemyksen vallassa, että Franco oli älyllisesti keskinkertainen, luonteeltaan kova ja sanalla sanoen yksinkertaisesti tylsä ja epäkiinnostava persoona. Tunnettua oli Francon viehätymys – erityisesti vanhoilla päivillään – metsästyksen ja veikkauksen (!) älyllisempien ja taiteellisten harrastusten sijasta, jotka puolestaan olisivat ruokkineet intellektuellien mielenkiintoa.

Espanjalaisen *El País*-lehden haastattelussa (17.4. 1994) Preston kertoo pelänneensä »ikävästyvänsä kuoliaaksi» alkaessaan tutkia Francon elämänvaiheita. Todellisuus osoittautui kuitenkin tyystin toisenlaiseksi: Francon persoona paljastui paljon monisärmäisemmäksi ja kiinnostavammaksi kuin Preston oli saattanut aavistaa. Prestonin mukaan Francoa voi luonnehtia ovelaksi ja »läpinäkymättömäksi» persoonaksi, jonka poliittisia siirtoja edes lähimmät ystävät ja avustajat eivät osanneet ennalta aavistaa.

Franco oli kiistattoman taitava hallintomies ja valankäyttäjää. Hän piti varsinkin diktatuurinsa alkuvuosina 1940-luvulla tarkasti huolta siitä, että häntä tukevien tärkeimpien ryhmien – ainoan sallitun poliittisen liikkeen falangin ja armeijan monarkistihenkisten konservatiivien – välillä vallitsi »vallan tasapaino», ettei kumpikaan saanut sellaista otetta vallasta, joka olisi asettanut caudillon oman aseman vakavasti uhan alaiseksi.

Samaa taitavaa tasapainoilua Franco harrasti myös ulkopoliitikassa; hän piti Espanjan erossa toisesta maailmansodasta. Aluksi hän vei Espanjaa akselivaltojen suuntaan, mutta näiden tappion käytyä selväksi hän käänsi kurssia liittoutuneiden suuntaan. Sodan päätyttyä Saksan ja sen liittolaisten tappioon Franco uhkasi jäädä pahasti eristyksiin. Kylmän sodan alkaminen varsin pian muutti taas asetelman; tiukasti kommunisminvastainen Espanja kelpasi kumppaniksi Yhdys-

valloille ja läntiselle puolustusliitolle.

Francon menestys ei rajoittunut ulkopoliitiikkaan. Espanjassa käynnistyi 1950-luvun lopulta lähtien nopea talouskasvu, joka loi suhteellisen hyvinvoivan keskiluokan Espanjaan. Näiden tosiasioiden vuoksi Preston päätyy pohtimaan, voisiko kyvyiltään keskinkertainen persoona pystyä tällaisiin suoriutuksiin ja onnistua pysyttelemään lähes 40 vuotta vallassa. Prestonin teos antaa tähän kysymykseen vastauksen: ei (olkoonkin, että tämä vastaus ei ole aivan suorasanainen).

Francon roolin pohdinnan kautta törmätään myös kysymykseen *yksilön roolista* historian kulkuun vaikuttajana. Prestonin kirjan herättämissä keskusteluissa on vertailukohtana tuotu esille Francon fasistiset hengenheimolaiset *Hitler* ja *Mussolini*. Tällöin on mietitty, olisiko historian kulku ollut olennaisesti toinen ilman mainittuja henkilöitä vai olisiko historia joka tapauksessa tuottanut sellaiset toimijat ja rakenteet, joiden välityksellä lopputulos olisi tullut olemaan osapuulleen sama.

Preston on itse välttänyt ottamasta tiukasti kantaa yksilön osuuteen historian kulkuun vaikuttajana, mutta hän on kuitenkin tunnustanut uskovansa tällä hetkellä yksilön merkityksen olevan suuremman kuin aloittaessaan Franco-elämäkerran kirjoittamisen vuonna 1982. Tämän mielipiteen siirtymän voi tosin nähdä myös osana laajempaa oikeistosuuntausta eurooppalaisessa yhteiskunta- ja historiatieteissä. Monet muutkin entiset radikaalit ovat etäännyneet historian ilmiöiden rakenteellisyhteiskunnallisista selityksistä ja tulkinnoista. Tämä etäännyminen on voinut tapahtua eri tavoin: tarkastelun abstraktisuustason nostamisena tai selitysten korvaamisella loputtomalla kerronnalla vain pari tyyppillistä tapaa mainitakseni. Mielestäni Prestoninkin teosta voidaan arvostella nimenomaan jälkimmäisestä seikasta, liiallisesta yksityiskohtien ja kokonaisuuden kannalta ehkä vähämerkityksellisten tapahtumien kuvailusta.

Toisaalta on myönnettävä, ettei Preston kuitenkaan eristä yksilön toimintaa hänen toimintaympäristöstään, sen valtarakenteista, kulttuurista ja perinteistä. Prestonin väittää espanjalaisessa modernissa historiantutkimuksessa vakiintuneen näkemyksen mukaisesti, että Francon nostivat valtaan Espanjan *perinteinen eliitti* – suurmaanomitajat, teollisuus- ja finanssipiirit, kirkko, armeijan johto – jotka Espanjan sisällissodan (1936–1939) avulla turvasivat perinteisten etuoikeuksiensa pysyvyyden.

Näiden ryhmien tarkoituksena oli Prestonin mukaan palauttaa Espanjaan sille historiallisesti tyyppillinen oikeistohenkinen *monarkia*, jossa kuri ja järjestys pidettäisiin yllä armeijan avulla. Näin varmistettaisiin se, etteivät liberaalidemokraattiset, tasavaltalaiset tai vasemmistolaiset virtaukset pääsisi enää saamaan liian vahvaa jalansijaa kuten toisen tasavallan aikana (1931–1936) oli päässyt tapahtumaan. Kenraali Franco ei kuitenkaan alistunut tähän »suunnitelmaan» vaan rakensi sisällissodan raunioille »uuden valtion» (el Nuevo Esta-

do) omien intressiensä, oman valta-asemansa turvaamisen, näkökulmasta katsoen optimaaliseksi.

Vaikka Francolla ei ollut jäseneltyä ja kokonaisvaltaista *ideologiaa valtiosta ja yhteiskunnasta*, hänellä oli kuitenkin eräitä selkeitä käsityksiä siitä, miten valtion pitäisi toimia. Olennaista oli yhteiskuntarauhan, so. kurin ja järjestyksen ylläpitäminen. Armeija ja puolivaltiohallinnallinen siviilikaarti saivat vahvan aseman järjestyksen turvaamisessa. Sotatila pysytettiin voimassa aina vuoteen 1948. Ylin yhteiskunnallinen valta *keskitettiin Francon käsiin*. Liberaaliset vallanjako-opit hylättiin tietoisesti. Jopa lakien säätäminen tuli vuodesta 1938 lähtien kuulumaan Francon valtaoikeuksiin. Espanjan parlamentista tuli puhtaasti Francon kipeitä ratkaisuja jälkikäteen legitimoiva ja toisarvoisista kysymyksistä keskustelevalta elin. Perinteiset ammattiyhdistykset kiellettiin ja uudet liitot organisoitiin vertikaalisesti. Luokkariiriöiden olemassaolo kiellettiin. Ns. valkoisten työläisten elinoloja kohennettiin sosiaalipoliittisella lainsäädännöllä. Koululaitos puhdistettiin vasemmistolaisista ja liberaaleista aineksista, ja ideologinen kasvatus annettiin kirkon (ja osin falangin) tehtäväksi. Kaikki »epäespanjalainen», mukaan lukien katalaanin ja baskin kielten käyttäminen, kiellettiin.

Francon yhteiskunnallisten näkemysten juuria Preston hakee erittäin kiinnostavalla tavalla Francon lapsuudesta ja nuoruudesta. El Ferrolin kaupungissa periferisessä Galiciassa syntyneen Francon isä laiminlöi perhettään ja lopulta hylkäsi sen pojan ollessa hiukan toisella kymmenellä. Prestonin mukaan Franco löysi kadotetun turvallisuuden västän sotilasakatemia selkeistä käyttäytymissäännöistä ja kurista. Maan johtajana hän halusi olla *ankara, mutta oikeudenmukainen isä*, joka piti huolen alamaisistaan.

Kovuutta, tai suoranaista säälimättömyyttä, vastustajia kohtaan Franco oppi Marokossa paikallista itsenäisyysliikettä vastaan taistellessaan. On arvioitu, että Francon suoraviivainen ankaruus sisällissodan vastustajia kohtaan on peräisin Marokon vuosien kokemuksesta.

Politiikkaa Franco oli oppinut halveksimaan; hänen mielestään se oli likaista peliä, joka oli heikentänyt Espanjan asemaa (siirtomaiden menetykset) ja johtanut maan sisäiseen anarkiaan (kokemukset tasavallan kaudelta 1931–1936). Francon mukaan maata voitiin parhaiten *hallita* ilman politiikkaa ja poliitikkoja. Tärkeää oli se, että ne, jotka valtiokoneistossa toimivat olivat »todellisia espanjalaisia».

Se puoli kansasta, joka oli sisällissodassa tukenut kiistatta laillista ja legitiimiä hallitusta, tasavaltaa, suljettiin yhteiskunnallisen vaikuttamisen ulkopuolelle. »Kapinallisiksi» tai »epäespanjalaisiksi» leimatut tasavaltalaiset pidettiin kurissa 1940-luvun lopulle saakka ankan ja laajaulotteisen repression ja valvonnan avulla.

Suoranaisen pakkomielteen omaisesti Franco suhtautui vapaamuurareihin. Vuonna 1940 perustettiin erityisluomioistuin vapaamuurariuden ja kommunismin nujer-

tämiseksi. Vielä viimeisessä julkisessa puheessaan lokakuussa 1975 Franco toi esille vaaran, jonka vapaamuurarien »kansainvälinen juonittelu» Espanjalle hänen mukaansa aiheuttaa.

Prestonin kirja herätti Espanjassa poikkeuksellisen suurta mielenkiintoa. Tämä seikka selittyy näkemyseni mukaan osin suoraan Espanjan tämän päivän ongelmista käsin. Poliittisen koneiston huippua uhkaavasti lähestyvien korruptioskandaalien vuoksi kysytään Espanjassa yhä yleisemmin, *mikä on francolaisuuden yhteiskunnallinen merkitys ja vaikutus nykyajassa*. Kuinka paljon diktatuurin kauden korruptiiviset – tuolloin puhuttiin hallitsevista perheistä, jotka valtiokoneiston kautta kahmivat itselleen taloudellisia ja muitakin etuisuuksia – käytännöt ovat siirtyneet nykyajan »poliittisen luokan» toimintatapoihin? Ja kuinka hyvin nykyään kontrolloidaan esimerkiksi poliisin ja siviilikaartin toimintaa? Elävätkö ne edelleen ikään kuin valtio valtiossa, kuten on sanottu?

Vielä pelottavampiakin kysymyksiä voidaan esittää. Paralleeli Saksassa 1980-luvulla käytyyn ns. *erityistiet*-keskusteluun on ilmeinen. Tuossa keskustelussa pohdittiin, onko Saksan historiassa sellaisia erityispiirteitä, jotka sallivat Hitlerin valtaantulon ja fasismin. Espanjassa poliittisen historian professori Juan Pablo Fusi on nostanut esille kysymyksen, oliko francolaisuuden aika itse asiassa katkos tai poikkeus Espanjan historiassa vaiko ei? Kuinka syvästi demokratia on muuttanut espanjalaisen yhteiskunnan valtarakenteita? Ja edelleen: voiko alle kaksikymmenvuotias demokratia, jolla on Espanjassa tunnetusti väestön laaja ja voimakas tuki takanaan, säilyä muutoinkin kuin poliittisen toiminnan ulkonaisena muotona, jollei nähtävissä olevia korruptiotapauksia ja muita vallan väärinkäytöksiä saada perin pohjin selvitettyä?

Kysymys demokratian muodosta ja sisällöstä on erityisen ajankohtainen kaikissa eteläisen Euroopan maissa, joissa demokratian perinteet ovat heikkoja tai lyhytaikaisia. Paul Preston on perinpohjaisella ja vaikuttavalla Franco-tutkimuksellaan tullut herättäneeksi keskustelua, jonka vaikutukset säteilevät laajasti myös akateemisten piirien ulkopuolelle.

JUKKA KEKKONEN